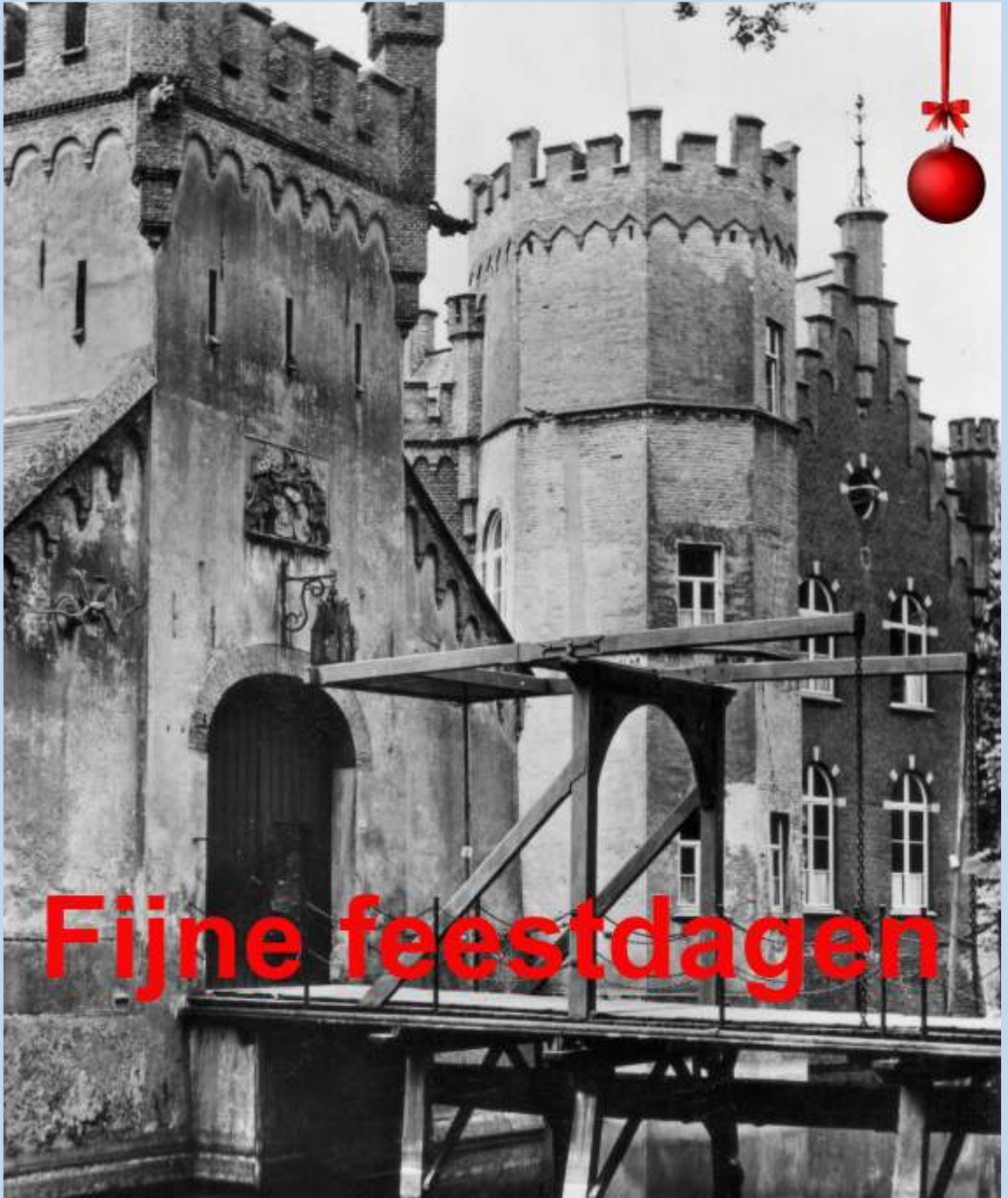

Heemkunde Boxtel

Nieuwsbrief

Heemkunde Boxtel

Fijne feestdagen

*20 januari
heemkundelesing*

januari 2022

Voorwoord

Door Henk van Beers, voorzitter

'Nieujaarswensen, nieuwjaarsgedachten, kerstboodschappen allerhande, eindeloos gepraat, gelegenheid om te vluchten. De lange nachten worden verdreven door elektrisch licht en kunstmatige blijdschap,' zo toberig omschreef de Vlaamse filosoof Flan de kerstperiode in 1963. De tijd was er naar. 1963, een jaar om niet snel te vergeten. De winter is de strengste van de hele 20ste eeuw, zelfs de Noordzee befrist. Ard en Keesie dirigeren het schaatsen, met als kroon op de ijs happening de meest legendarische Elfstedentocht aller tijden. De thermometer wijst dik onder de min 20 graden. Er vallen net geen doden en zij die de finish bereiken doen dat met bevroren tenen, oren of met ogen die niets meer zien, getroffen door sneeuwblindheid. De inmiddels heilig verklaarde paus Johannes de 23ste overlijdt, terwijl bisschop Bekkers heel wat vrome katholieken opschrikt, wanneer hij in relatie tot de geboortebeperving appelleert aan de eigen verantwoordelijkheid. We treuren om de neergeschoten John F. Kennedy en kijken in zwart-wit naar 'I have a dream' van Maarten Luther King. Dichter bij huis vindt Philips het cassettebandje uit en verschijnt op het moment dat Willem 'O' Duys zijn 'Voor de vuist weg' presenteert, de eerste vflip op tafel. Dat was 1963. Het lijkt een eeuwigheid geleden, maar toch, met de ogen dicht, tamelijk recent. Veel van waarde of betekenis in dit leven is betrekkelijk.

Midden in het hart van Boxtel staat de imposante Sint-Petrusbasiliek, gebouwd in de 15e en 16e eeuw. Ook dat lijkt lang geleden. Hoevelen hebben sindsdien bij het passeren met bewondering naar boven gekeken? Mensen net als wij, met verwachtingen, zorgen en teleurstelling, ziek of gezond, vrolijk of verdrietig. In oorlogstijden, bij onderdrukking of plunderingen, in vredes-tijd, bij stralend economisch weer, tijdens recessies of bij pandemieën? Mensen, die met vallen en opstaan hun weg vinden naar gezondheid en geluk. Als de toren eens kon praten. Wat zouden wij daar anno nu ons voordeel mee doen.

Voor ons ligt 2022, een onbeschreven blad. Het zal straks evenals 1963 verhalen van een typisch Hollandse winter, een droog voorjaar of een machtig mooie zomer, waarin het virus uiteindelijk het loodje legt. De kans dat we wereldkampioen voetbal worden lijkt mij op dit moment trouwens groter. Niettemin wordt het hopelijk een jaar, waarin vrede en rechtvaardigheid, evenals ons leefmilieu, stappen voorwaarts zet. De toekomst voorspellen is hachelijk en ook al lust ik brood, ik ben geen profeet. Daarom beperk ik mij in mijn verwachting en hoop ik slechts, samen met het Bestuur van Heemkunde Boxtel, dat 2022 hoe dan ook geschreven gaat worden met sierletters; voor u allemaal.

Donderdag 20 januari om 20.00 uur in zaal Rembrandt, Rechterstraat 56 Boxtel 'Winterfeesten, van Sint Maarten tot Pasen' Lezing door Ineke Strouken

Tot ver in de negentiende eeuw werd het jaar verdeeld in twee delen: de slechte en de goede tijd. De moeilijke tijd begon op Sint Maarten, 11 november en liep tot en met Carnaval. Daarna begonnen de voorbereidingen voor de goede tijd die begon met Pasen. In de slechte tijd was het belangrijk om zuinig te zijn met voedsel, licht en brandstof, zodat er genoeg was voor de hele winter. Wij kunnen ons dat niet voorstellen, omdat wij het hele jaar door vers voedsel in de supermarkt kunnen kopen en wij hebben het ook niet meer koud.

De christelijke feestdagen hielpen met overleven. Op feestdagen, zoals Driekoningen, mochten mensen langs de deur gaan om te bedelen en twee vastenperioden zorgden er voor dat niet alles meteen werd opgegeten. Daarom zijn er zoveel feestdagen in de winter. Over al die feestdagen is een religieus verhaal te vertellen, maar ook een cultureel verhaal. Waarom eten wij speculaas met Sinterklaas en zetten wij met Kerstmis een boom met ballen in huis. Waarom steken wij op oudejaarsavond vuurwerk af en nemen wij op nieuwjaarsdag een duik in het koude water? Waarom verkleden wij ons met Carnaval en sluiten wij af met haring? Wat is de betekenis van de veertigdaagse vasten en waarom pro-

beerden mensen zoveel mogelijk eieren te verzamelen in het weekend voor Pasen? Dit alles heeft een betekenis. De winters waren nog niet zolang geleden veel kouder dan tegenwoordig. Ook zijn onze huizen veel beter geïsoleerd. Want kunt u zich nog de beslagen ramen en de ijspegels herinneren? En dat je je bij de kachel moest uitkleden om dan snel met een kruik naar bed te gaan? Dat lijkt verleden tijd. Toch verlangen wij elk jaar weer naar schaatsen op natuurijs. Het hoeft maar even te vriezen en wij halen massaal onze schaatsen van zolder. Schaatsen lijkt wel in ons DNA te zitten.

Al deze feesten hebben een historisch verhaal. Op deze lezing vertel ik u waar de tradities en rituelen in de winter vandaan komen.

Ineke Strouken was 32 jaar directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, later Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Van 1998 tot en met 2011 was ze hoofdredacteur van het tijdschrift Traditie. Via boeken, artikelen en radio-uitzendingen vertelt ze over de (historische) achtergronden van tradities. Van haar hand zijn 'Dit zijn wij, over de honderd populairste tradities in Nederland' (2009) en 'Dit vieren wij, van nieuwjaarsduik tot knalfeest' (2017) verschenen.

Donderdag 24 februari om 20.00 uur in zaal Rembrandt, Rechterstraat 56 Boxtel 'Kunst of Kliko' Door Cees en Anneke Prinsen

Een avondvullend programma waarin Cees en Anneke u meenemen naar de wereld van kunst of spul dat in de kliko mag.

- Is dat schilderijtje van oma nou écht zoveel waard of heeft het slechts emotionele waarde?
- Wanneer spreken we van antiek?
- Houdt antiek zijn waarde of is er sprake van vraag en aanbod?

Aan de hand van voorwerpen die u zelf mag meebrengen, vertellen Cees en Anneke stap voor stap over goud - en zilvermerken, porselein, aardewerk, brons, tombak, bakeliet, beeldhouwwerk, glas en boeken.

Bij expert Cees Prinsen zit geschiedenis in het bloed. Al op jonge leeftijd interesseerde Cees Prinsen uit Hilvarenbeek zich in voorwerpen en verhalen uit het verleden. Hij raakte geïnspireerd door de verhalen van zijn oma en omdat er bij haar op zolder veel antiek te vinden was. Door informatie te achterhalen over de voorwerpen heeft Cees zijn kennis uitgebreid. Zo is hij in het bezit gekomen van familiepapieren en vond hij tussen oude knopen een muntenverzameling met een aantal exemplaren uit de 15e eeuw én een jachtakte uit 1806 van zijn betovergrootvader. Zijn voorouders woonden al in Hilvarenbeek vóór 1600 en hadden een voorname rol in de dorpsgeschiedenis.

'Ik kom uit een boerenfamilie waarvan echter ook notarissen, jezuïeten, pastoors en zusters deel uit maakten. Daarnaast hadden er een aantal zitting in de gemeenteraad en was ene Andries Prinsen rond 1640 schoolmeester op de school hier in het dorp,' legt Cees uit.

Voor de een zal het herkenning zijn, voor de ander helemaal nieuw.

Leuk en interactief wordt het zeker want u mag zelf voorwerpen meebrengen en uw verhaal vertellen achter deze kleinoden.

Kortom; het optreden KUNST OF KLIKO? is voor alle aanwezigen leerzaam én gezellig.

Cees is specialist in historie en volksleven en een ervaren taxateur.

Anneke is columnist en zorgt met haar sappige verhalen voor de vrolijke noot!

Over het algemeen heeft Cees interesse voor meubels, boeken, sieraden en munten uit vroegere tijden, maar zijn voorkeur wisselt nogal eens. *'Vroeger verzamelde ik gereedschappen. Nu is het vooral het archief- en stamboonderzoek dat mijn aandacht heeft'* aldus Cees.

Zijn historische kennis houdt Cees niet voor zichzelf. Zo schreef hij teksten voor de boekenreeks 'Kroniek van de Kempen' over uiteenlopende geschiedkundige onderwerpen als volkskunst en -geneeskunde, tradities, ambachten, geloof. Ook was hij medeoprichter van het Beekse museum De Dorpsdokter. Als voormalige leerkracht in het basisonderwijs geeft Cees nog steeds een stukje geschiedenis mee aan schoolkinderen. In klassen behandelt hij onderwerpen als de kanonskogel en de antieke bedkruik. *'Kinderen willen vaak veel weten en komen met aparte opmerkingen'*, zo heeft hij gemerkt. *'Toen ik vertelde dat de Hollanders tegen de Spanjaarden vochten vroeg een leerling of Sinterklaas er ook bij was...'*

De Engel van Boxtel

Zuster Anne Elisabeth alias Douwine Norel

Door Marcel van Roosmalen

In het boek *Het Boxtelse Lidwina in geuren en kleuren* van Nel van Doorn (2017) kom ik de naam tegen van kloosterzuster Anne Elisabeth. De combinatie religieuze, chirurg en vrouw trekt mijn aandacht en inspireert om te gaan zoeken naar wie zij was. Het levert een boeiend levensverhaal op. Zuster dr. Norel is slechts korte tijd in Boxtel werkzaam, maar laat daar diepe sporen na.

Chirurg-gynaecoloog

Douwine (Wineke) Norel is geboren op 27 mei 1909 in Zutphen. Na haar middelbare school studeert zij medicijnen in Leiden. De latere koningin Juliana, met wie zij bevriend raakt, is een dispuutgenoot van haar. Na het halen van haar artsenbul gaat zij zich specialiseren in de chirurgie in Groningen. In 1941 wordt zij de eerste geregistreerde vrouwelijke chirurg van Nederland. Ze besluit zich ook te specialiseren in de gynaecologie en wordt daarmee chirurg-gynaecoloog.

Van protestant naar katholiek

Douwine Norel groeit op in een protestants gezin. Tijdens werkzaamheden in een Eindhoven ziekenhuis raakt zij in gesprek met een patiënt, die abt is van het klooster *De Achelse Kluis*. De gesprekken gaan o.a. over geloof. Deze gesprekken raken haar zo diep, dat zij besluit zich tot het katholieke geloof te bekeren. In 1938 wordt zij door deze abt gedoopt. Mw. Norel gaat nog een stap verder en besluit in 1942 te treden in het klooster Sancta Monica in Esch, het Moederhuis van de Witte Zusters in Nederland.

Tweede wereldoorlog en de bevrijding van Boxtel 1944

In het najaar van 1944 is de bevrijding in volle gang. Bij de operatie Market Garden vallen in Boxtel en omge-

ving veel doden en gewonden. Het Boxtelse ziekenhuis Duinendaal heeft op dat moment geen chirurg, en vraagt de hulp van de Esche novice, die ook chirurg is. Vier maanden lang helpt zuster Anne Elisabeth, alias doctor Douwine Norel, dag en nacht de vele gewonden: amputaties, granaatscherven en kogels verwijderen, wonden hechten, enz. Nadat in oktober meerdere granaten het ziekenhuis op Duinendaal treffen, wordt in de kelders van het missiehuis Stapelen halsoverkop een noodhospitaal ingericht. Op een nacht liggen er 70 gewonden op de grond in de gangen van Stapelen.

Afrika

Na haar intrede in het klooster wenst ze missiezuster te worden in Afrika. Meteen na het einde van de oorlog vertrekt zij op 19 november 1944 vanuit Boxtel naar het moederhuis van de *Zusters missionarissen van Onze Lieve Vrouw van Afrika* in Algiers. Met 19 anderen reist ze met een militaire truck naar Brussel, vandaar met de trein naar Marseille en vervolgens met de boot naar Algiers. In 1947 gaat zij vanuit Algiers naar de universiteit van Parijs om een cursus *'medicine coloniale'* (*tropengeneeskunde*) te volgen. Algerije is tussen 1830 en 1962 onder Frans bestuur. De genoemde zusterorde is in 1869 opgericht door de Franse kardinaal Charles Lavignerie. Oorspronkelijk bestaat de orde uit paters, maar deze krijgen geen contact met de moslimvrouwen. Hij richt dan een orde op voor vrouwen, die door hun witte kledij en voile een beetje lijken op de kleding van de moslimvrouwen. Deze 'Witte Zusters' hebben wel het vertrouwen van de lokale vrouwelijke bevolking.

Frans Soedan

Daarna werkt ze in Koupela (1947-1949) en Bobo-Dioulasso (1949-1952) in Frans Soedan, het latere Opper-Volta en Burkina-Faso. Bobo-Dioulasso is een stad met 40.000 inwoners en dokter Norel is de enige chirurg in een gebied twee keer zo groot als Nederland. Zij werkt daar onder uiterst primitieve omstandigheden in een veldhospitaal. Het 'ziekenhuis' bestaat uit drie ge-

bouwtjes, met een golfplaten dak, die meer de naam hut verdient. Haar eerste operatie, een amputatie van een ledemaat, verricht zij onder het schijnsel van een stormlantaarn. De lokale bevolking is erg op haar gesteld en noemt haar 'de engel van Boxtel'. De patiënten komen van heinde en verre en willen geholpen worden door 'de dokter die bidt'. Er zijn verhalen van vrouwen die 180 km lopen om het hospitaal te bereiken. Om bij te komen verblijft ze in 1952 enige maanden in huize Lavigerie in Boxtel. Ze geeft daar ook lezingen over haar werkzaamheden en probeert zusters enthousiast te maken om in Afrika te komen werken. Twee lekenzusters gaan met haar terug naar Afrika.

Onderscheidingen

Voor haar werk in het voormalige Frans West-Afrika krijgt zij van het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken de onderscheiding *Reconnaissance Française*. In 1948 krijgt zij van het Nederlandse Rode Kruis de *Medaille van Verdienste* voor haar werk tijdens de oorlogsjaren.

Boeken, tijdschriften en kranten

Dr. Norel schrijft tijdens haar verblijf in Afrika enkele artikelen over het kindertal bij de Afrikaanse vrouw en over hygiëne. Ook schrijft zij een paar boeken, waaronder *De menselijke levensvoorwaarden in donker Africa*.

Missiewerk

Over (missie)zuster dr. Norel zijn veel artikelen geschreven in kranten en bladen. Vrijwel geen artikel roert het onderwerp 'bekeren' aan. In een interview vraagt een verslaggever voorzichtig naar haar 'missiewerk'. Zij antwoordt dat haar missiewerk is de lokale bevolking voorlichten over onderwerpen als hygiëne en goede voeding, het helpen van de zieken en het opleiden van inlandse vroedvrouwen. Een en ander past naadloos bij de christelijke beginselen van de zeven werken van barmhartigheid: de naakten kleden, de hongerigen voeden, de zieken verzorgen, de vreemdelingen herbergen, de dorstigen laven, de gevangenen bezoeken, de doden begraven. Daar staat niet bij bekeren tot het katholieke geloof!

Uittreding en promotie

In 1955 verblijft dr. Norel weer een paar maanden in huize Lavigerie te Boxtel. In deze villa Phaf aan de Rechterstraat verblijven de Witte Zusters tussen 1930 en 1969. Vervolgens gaat zij voor acht maanden naar het klooster van de Witte Zusters in Maarn om bij te schoelen aan de universiteit in Utrecht. Aansluitend gaat zij in 1956 voor twee maanden naar Liverpool om haar En-

gels 'bij te spijkeren'. Intussen is zij ook nog bezig met een promotieonderzoek en promoveert in hetzelfde jaar aan de universiteit van Nijmegen op het onderwerp '*Anatomy of the trigonum vesicae and the etiology and treatment of spontaneous and traumatic obstretical urogenital fistulae*'. Het onderwerp gaat over het ontstaan van fistels tussen blaas en vagina, een probleem dat in Afrika vaak voorkomt en waar zij vaak mee te maken heeft. Inmiddels besluit zij uit te treden, maar draagt haar promotie op aan haar voormalige medezusters, wat iets zegt over haar goede herinneringen aan haar collega-zusters en kloostertijd. Op haar registratiekaart staat *elle a quitté l'habit religieuse le 27-6-1956 (zij heeft haar habijt uitgedaan op 27-6-1956)*, waarmee de notities op genoemde kaart eindigen. De registratiekaart van een religieuze vermeldt data van gebeurtenissen tijdens haar kloosterleven, waaronder werkzaamheden, verblijfplaatsen, de data van de diverse stadia van intrede zoals kennismakingstijd, dragen van de sluier, kloosterkleding, tijdelijke belofte en eeuwig belofte. Haar registratiekaart is in de Franse taal omdat het een Franse kloosterorde is.

Van Den Haag naar Oost Afrika

Tijdens haar verblijf in Boxtel besluit Dr. Norel in Nederland te blijven, want het werk in Afrika onder uiterste moeilijke omstandigheden is slopend geweest. Dr. Norel wil zich ook op de hoogte stellen van nieuwe ontwikkelingen op haar vakgebied. Ze werkt enige tijd in het Wilhelmina Gasthuis in Amsterdam, het Anna ziekenhuis in Geldrop en in het Zuidwallenziekenhuis in Den Haag. In laatst genoemde ziekenhuis is dr. Norel in 1957-1958 *chef de clinique* van de afdeling chirurgie. Ze wil graag in de maatschap komen, maar dat lukt niet door tegenwerking van de ziekenhuisdirectie. Ze besluit dan toch terug te gaan naar Afrika, niet meer als non, maar als leek. En niet naar West-Afrika, maar Oost-, naar het Victoriameer in Tanganyika, nu Tanzania geheten. Na bijna 25 jaar in Afrika werkzaam te zijn geweest komt ze in 1970 voorgoed terug naar Nederland, waar ze nog 5 jaar actief is bij de Gemeentelijke Medische Dienst.

Vijftig jaar bevrijding Boxtel 1994

Op initiatief van oud-patiënt de heer Van de Vleuten wordt zij in 1994 als speciale gast uitgenodigd om vijftig jaar bevrijding van Boxtel te vieren. Ze wordt in de bloemetjes gezet en nog eens geprezen voor haar werkzaamheden tijdens de laatste maanden van de oorlog.

Bescheiden, zoals altijd, is haar antwoord *'ik heb dit niet alleen gedaan, wat had ik kunnen doen zonder de hulp van zoveel vrijwilligers. De mensen die de gewonden brachten op de bakfietsen, die zelf met gevaar voor eigen leven serum haalden in Den Bosch, de verpleegsters die me bijstonden...'*

Overlijden

Dr. Norel overlijdt in 2000 op 91-jarige leeftijd in Colmschate bij Deventer. In het Nederlands Tijdschrift Voor Geneeskunde van 30 december 2000 wordt een in memoriam aan haar gewijd: *...een veelzijdig ontwikkelde vrouw die met een groot doorzettingsvermogen en grote beginselvastheid, maar zonder enig fanatisme, haar leven heeft geleid. Zij bezat een grote levenswijsheid, heeft vele weerstanden moeten overwinnen, die haar echter nooit van haar stuk hebben gebracht, een prachtvrouw, onvergetelijk voor degene die het voorrecht hebben haar gekend te hebben (P.J.Kuijter)daar was ze niet alleen de Engel uit Boxtel, maar ook de engel voor al die noodlijdende om hulp roepende zieken.....* Citaat uit een brief uit 2001 van collega-zuster De Boer, over de tijd dat ze samen werken in het ziekenhuis van Bobo-Dioulasso.

In 1994 was mw. Norel te gast in Boxtel vanwege de viering van 50 jaar bevrijding. Burgemeester Van Homelen overhandigt haar een boeket bloemen in hotel Auberge van Boxtel. Bij de bijeenkomst waren ook personen aanwezig die door haar behandeld waren tijdens de laatste maanden van de oorlog. (Foto Jan M. de Laat 24-10-1994)

Elisabethsdal

Boekpresentatie boek Elisabethsdal

Op 19 november is, als postuum eerbetoon aan Hans de Visser, zijn boek over de Boxtelse zusters Clarissen gepresenteerd. Door corona kon slechts een zeer beperkte groep genodigden aanwezig zijn. Helaas moesten ook de zusters Clarissen uit Megen afzeggen vanwege corona in hun klooster. Het eerste exemplaar van het boek is daarom digitaal aan zuster Angela uitgereikt.

Gratis boek voor Heemkundefleden

Alle leden van Heemkunde Boxtel krijgen het boek Elisabethsdal gratis aangeboden als aandenken aan ons heemkundelid Hans de Visser en als genoegdoening voor de lockdownperiode. We wensen u veel leesplezier. Hoe komt u in het bezit van het boek:

U haalt het boek op in de Heemkamer, Burgakker 4, openingstijden elke vrijdag tussen 10 en 13 uur.

U haalt het boek op bij MuBo, Baroniestraat 18, openingstijden elke zaterdag en zondag tussen 10 en 17 uur.

Een extra boek is te koop in de Heemkamer of MuBo voor €19,95. Bij verzending per post komt er €4,60 aan verzendkosten bij.

MuBo

In het Museum Boxtel is tot 13 maart 2022 de tentoonstelling over de zusters Clarissen in Boxtel 1468-1717. Het museum is open op zaterdag en zondag van 13-17 uur.

De eerder geplande gezamenlijke excursie op 15 december is niet doorgegaan vanwege de geldende coronabeperkingen.

Foto's: Rini van Oirschot

Jumbo-spaaractie wederom een groot succes

Door Christ van Eekelen

De sluiting van de plaatjesactie op 2 november ligt alweer een tijdje achter ons. Dat wil niet zeggen dat de verzamelkoorts helemaal over is.

Op 13 november was de ruildag gepland, maar net als vorig jaar gooide corona roet in het eten.

Er zijn veel spaarders die hun boek nog niet vol hebben. Dat is vooral te merken op de social media. Maar ook het aantal bezoekers in de heemkamer dat speciaal voor de plaatjes komt is groot.

Jumbo is, net als vorig jaar, gestart met een formulierenactie. Vul op een lijst de nummers van de ontbrekende plaatjes in, geef de lijst en je dubbele plaatjes af aan de infobalie van Jumbo en je krijgt bericht dat je je ontbrekende plaatjes kunt komen ophalen.

Ook hier blijkt weer het succes van de actie. Op de laatste dag van november zijn er tussen de 400 en 500 lijsten afgegeven bij de infobalie van de Jumbo. Het zal zeker nog tot het eind van het jaar duren voordat iedereen zijn plaatjes heeft. Jumbo krijgt veel hulp van een aantal topvrijwilligers, want met de onderbezetting in de winkel zou men het anders niet redden.

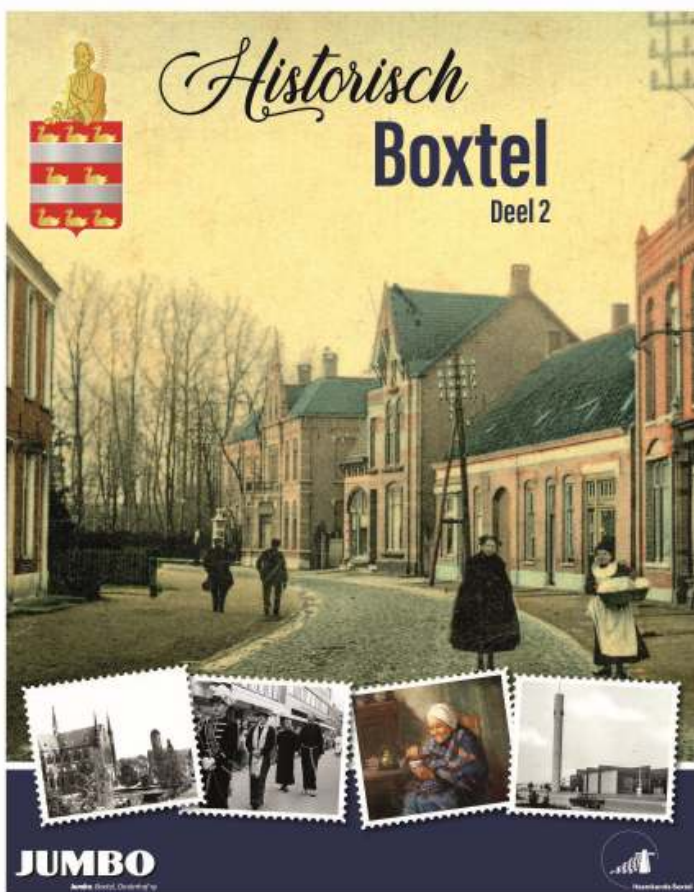
Dit jaar zijn er 2000 albums gedrukt, die allemaal uitge-

geven zijn. Er zijn 176.000 setjes van 4 plaatjes in omloop gebracht. Totaal dus meer dan 700.000 plaatjes. Oskar Martens, de manager van de Jumbo-winkel in Oosterhof, noemt het zeker weer een succes.

“Men was sneller ‘op tempo’ met sparen in vergelijking met vorig jaar. Dit komt omdat veel mensen nu wisten wat het inhield en de communicatie over het startmoment is ook goed geweest. Veel mensen hadden ook sneller dan vorig jaar hun boek vol, doordat ze ook slimmer zijn geworden in het aanschaffen van de spaarversnellers. Veel mensen zijn echter daarna door blijven sparen om voor familie/vrienden/buren ook het album vol te krijgen. Jammer dat de ruildag (weer) niet door kon gaan, maar met de formulierenactie hebben we wel meer het gevoel dat nóg meer mensen het album vol zullen krijgen.”

Als de Jumbo-actie helemaal ten einde is, vermoedelijk rond de jaarwisseling, komen de dan nog overgebleven plaatjes naar Heemkunde Boxtel. Met deze laatste plaatjes kunnen we hopelijk nog de allerlaatste boeken vullen. Wordt dus vervolgd.

Carnaval is omhoogvallen

Door Henk van Beers

Toon Hermans tart alle wetten van de zwaartekracht als hij hierboven opmerkt: *'Carnaval is omhoogvallen...'* Gelijktijdig slaat hij de spijker op zijn kop. Met carnaval draai je immers alles precies andersom. En dat is niet iets van de laatste jaren. Waarmee ik maar wil zeggen, dat carnaval net zo oud is als de mensheid zelf. Nauwelijks komt de lente in zicht, of de mens ontwaakt uit zijn winterslaap. Alleszins begrijpelijk, immers de kille donkere winter maakt plaats voor de warmte en het licht van de zon. Je krijgt weer perspectief en zoiets vier je uitbundig. Kortom, een pracht moment om carnaval heruit te vinden.

Men fluistert dat een zekere Cyrus, ooit koning van de Perzen het festival 'officieel' ontdekt wanneer hij opmarcheert tegen een knap lastig volkje ergens in Eurazië. Hij trakteert op grote tafels vol versnaperingen, waar de verbouwereerde burger niet genoeg van kan krijgen. Een groot feest siert de menukaart. Het wordt een compleet bacchanaal. Uiteraard schuilt er een adertje onder het gras. Terwijl iedereen zich te buiten gaat aan de lekkernijen, voert Cyrus zijn snode plannen uit. Sneu, maar tegelijk wordt het woordenboek uitgebreid met het begrip *galgenmaal*. De oude Grieken en Romeinen kunnen er ook wat van. Zo kun je ze met recht en reden de uitvinders van de moderne optocht noemen. Een wagenschip, gevolgd door een grootse

optocht trekt door de versierde straten van de stad. Hoog en droog resideert de enthousiaste god van de wijn, een zekere Bacchus. Hij wordt voorgesteld als een halfnaakte jongeman, met een kroon van druivenbladeren, vergezeld door een schone maagd. Vanaf dit schip worden vijgen en noten naar de menigte geworpen. Door dit strooien hoopt men de boze geesten, uitgebeeld door gemaskerde lieden langs de route, gunstig te stemmen voor een rijke oogst. Glashelder, immers de hongerige mens, slechts verbonden met louter natuurelementen kent geen kunstmest of verwarmde kassen. Na afloop wordt het feest driftig voortgezet met een scala aan speeches en muziekskes. De pronkzitting is een feit. Onze verre voorouders de Germanen laten zich eveneens niet onbetuigd. Deze hemelbestormers kijken regelmatig naar boven en constateren dat de zon rond deze tijd van het jaar geleidelijk weer in beweging komt. Een prima moment om een feest te organiseren. Freya, de godin van de vruchtbaarheid, wordt acuut van stal gehaald en men plaatst haar op een schip met wielen, geëscorteerd door een uitgelaten stoet personen in dierenvermomming en mannen in vrouwenkleren.

De beschaving schrijdt voort. We bevinden ons inmiddels midden in de middeleeuwen. De hier te lande voet aan de grond krieggende christelijke kerk ziet al dat heidens gedoe met lede ogen aan. Ze wordt er zeker niet vrolijker op wanneer zij moet constateren dat ze er maar niet in slaagt dit feest met al haar uitspattingen onder controle te krijgen. Dan krijgt ze het lumineuze idee om dat feest een religieus verfje te gunnen. Het biedt een uitgelezen mogelijkheid om precies aan de vooravond van de veertigdaagse vastentijd de 'schaapjes' heerlijk te laten schransen. En het mes snijdt aan twee kanten. Het vlees moet immers op, nu het ijs in de kelders, onder invloed van de steeds sterker wordende zon, begint te smelten. Coolblue of de Expert staan nog in de coulissen. Carnaval en de kerk vinden elkaar met als gevolg dat 'Vastelavond' volop gevierd wordt in onze streken en zelfs boven de rivieren zijn ze er inmiddels niet vies van. Eerlijk is eerlijk, de feestvierders, vaak verkleed als luiaards, zwervers, bedelaars en langslapers maken er bij tijd en wijle een potje van. Dobbelend en zuipend zitten of hangen ze op karren, schuiten en wagens. Het gevolg is dat steeds meer burgers hun stem verheffen, hun waarschuwend vingertje tonen en steeds luider constateren, dat het zo eigenlijk niet langer kan. *'Hard werken, oppassend en spaarzaam leven'*, is hun enige credo. Geleidelijk krijgen zij de overhand. Beetje bij beetje sterft het carnaval uit. De hier en

daar nog aanwezige restanten worden gewoonweg verboden. In onze omgeving bijvoorbeeld staan er tussen 1629 en 1789 zware straffen op de rol. En op zo'n kater zit niemand te wachten.

Heel wat water stroomt er door de Dommel eer daar verandering in komt. Vooral de prins onder de Duitse dichters, Johann Goethe en de stad Keulen spelen daarbij een eminente rol. Goethe bezoekt in 1788 Rome en raakt zwaar onder de indruk van het daar getoonde carnaval. Hij steekt zijn mening niet onder stoelen of banken en verzamelt om zich heen een klein legertje sympathisanten. Vooral in Keulen laten men zich niet onbetuigd. Vol pracht en praal organiseert men aan de voet van de Dom in 1823 een grandioze optocht. Centrale figuur wordt de Doorluchtige Hoogheid, ludiek begeleid door militairen, de latere Raad van Elf en met aan zijn zijde de dansende, springende maar steeds in de maat opererende dansmariekes. Er wordt kwistig met onderscheidingen gestrooid. Het moderne carnaval lijkt geboren. Als een inktvlek verspreidt het zich over het Rijnland om uiteindelijk ook Limburg en ons eigen Brabant aan te doen. Goed voorbeeld doet goed volgen.

Binnen onze regio speelt Brabants hoofdstad daarbij een voortrekkersrol. En dat dankt de stad aan een aantal gastarbeiders in de vorm van Luikse glasblazers die tegen het einde van de 19de eeuw het feest der feesten stevig propageren. Maar de stad en haar innemende burgers moeten nog heel wat leren. Immers ook een echt carnaval is gediend met vrijheid in vrolijke gebondenheid. En dus wordt in 1882 de Oeteldonkse Club opgericht. *'Ter veredeling ende vermaak.'* Met de dag wordt middels een quasi serieus protocol invulling gegeven aan het vermakelijke spel. *'Speel het spel en speel het schoon...'* En het slaat aan. Den Bosch en Oeteldonk raken steeds meer in een humoristische verstrengeling. En wat goed is, moet je delen. Oeteldonk neemt de regio hartelijk in de armen. En dat werkt aanstekelijk. Bovendien werkt het omgekeerd evenredig. Zo weet Henk Renders, geboren en getogen Boxtelaar, in zijn boek *'Kinderbosch'* op blz 70 zelfs te melden, dat de naam Oeteldonk geboren zou zijn in Boxtel. Hij verwijst daarbij naar Karel de Rooij, lid van het Oeteldonkse boerenparlement, die in een artikel in de NRC van 22 februari 1914 opmerkt, dat de naam Oeteldonk zijn oorsprong

vindt in het miniatuurgehucht Oetendonk in Lennishevel. Tegen de gevel van een boerderij prijkt de naam Oetendonk. Via de eigenaar, ene Mahie, die betrokken was bij de Sociëteit De Zwarte Arend/Amicitia en daardoor mede aan de wieg stond van het huidige Oeteldonk. *'Zo werd Den Bosch gepersifleerd als Oetendonk, dat later verbasterd werd tot het huidige Oeteldonk.'* Het succes kent vele vaders. Oeteldonkers, waaronder schrijver dezes, twijfelen en houden zich aan de catechismus van de Oeteldonkse Club die onomwonden stelt: *'Oetel is een schertsende verwijzing naar de Bossche bisschop Godschalk uit Den Dungen. Hij verzette zich met hand en tand tegen het opkomende carnaval. Van den Oetelaar was een veel voorkomende achternaam in Den Dungen en werd daardoor schertsend overgenomen in de naam 'Oeteldonk.'* Waarmee maar weer eens wordt bewezen, dat het omgekeerde, het omgedraaide vaak leidt tot blijvend succes, zeker in carnavalstijd. Terug naar Boxtel. Ons eigen Eendengat als knipoog naar de merletjes, zeg maar de eendjes op het Boxtels gemeentewapen. Tijdens het eerste jaar van het openbare carnaval 1963–1964 heet het hier nog Keistampersdurp, maar ene prins Donald (!) dun Urste verandert dat ogenblikkelijk in Eendengat (Indegat). En vanaf dat moment groeit de Boxtelse gemeenschap uit tot een paradijselijk oord met Waggelaars, Inde en Donsindjes. Allen met een en hetzelfde doel, namelijk vast van plan om er zalige dagen van te maken. Voor iedereen zonder onderscheid.

p.s. Nu ik dit schrijf dreigt opnieuw een vervelend virus als een vreemde eend in de bijt een stevige spaak in het wiel te steken. Gelukkig weten wij dat een eend zich niet snel uit het veld laat slaan. Daarom: mocht het dit jaar weer niet lukken, dan doen we het volgende jaar dubbel. Alaaf!

Huize Duinendaal en haar laatste bewoners

Door Christ van Eekelen

Huize Duijnendaal (Duinendaal) in Boxtel wordt vermoedelijk vernoemd naar drossaard Arent van Duijnen. Hij is eigenaar van het huis dat naast de Dekenij ligt. Oorspronkelijk ligt hier het woonhuijs, brouwhuijs, schuere, hoffstadt en hoff ter plaetse genaemt 'achter de kerck', dat eigendom is van de kinderen van Cornelis Peters van Sutphen en Maria van Lil. Zij verkopen het pand in 1665 aan Aelbert van Lil. Het huis komt later in het bezit van drossaard Arent van Duijnen. Hij is ook eigenaar van de hoeve Horsteede in Luissel. Na zijn overlijden wordt hij op 14 augustus 1719 in Boxtel begraven. In de opgave van zijn nalatenschap wordt het huis aangeduid als: *een huijs ende hof, belendende aan de deekenij*. Ook de hele inboedel wordt bij die gelegenheid opgesomd. In huis hangen onder meer: *twee schilderijen zijnde de afbeeldsels van den drosts vrouwe vader ende moeder in vergulde lijsten*. De inboedel bevat zelfs gouden sieraden met diamanten, *een ivore snuijftobaksdoos met silvere rantje omt deksel, een pruijke does met vier pruijken daarin en een deegen met silveren hantvest met gout vergult*. De erfgename van Arent van Duijnen is juffrouw Arendina Cornelia van Schuijlenborgh. Vervolgens komen alle bezittingen in

handen van Johan van Rhoon, die gehuwd was met Cornelia van Schuijlenborgh. De naam Duijnendaal wordt in de tijd van Johan van Rhoon, in 1738, voor het eerst genoemd. *'huijs ... gent. duijnendael'*. Het herinnert aan de drossaard van wie de erfenis afkomstig is. Na de dood van Johan van Rhoon komt Duijnendaal in handen van zijn schoonzoon Frederik Wouter van Wendelen de Joode. Zijn erfgenamen verkopen het in 1789 aan Cornelis van den Biggelaar. Cornelis van den Biggelaar en zijn vrouw Catharina van Rooij maken op 14 augustus 1804 hun 'langstlevende' testament op. Hierin lezen we:

*'De erfhavelijken goederen, niets hiervan uijtgesondert, mitsgaders ook hunne respectieve kleederen, wollen en linnen, goud en silver, en alles wat tot hunne respectieve lijven is behorende; alsmede alle erfelijke goederen de welken den comparanten ten testateren mede ten huwelijk hebben gebracht en staande huwelijk aan hem of haar waaren aanbestorven, daarenboven nog **zekere huijzinge en erven genaamt Duijnendaal, gelegen te Boxtel achter de groote kerk en, zoo en in dier voegen als dese huijzinge en erven staande hun huwelijk door hun tezamen is aangekogt.**'*

Na het overlijden van haar man op 30 april 1805 maakt Catharina van Rooij op 27 januari 1835 een nieuw testament op. Hierin verklaart zij: *'tot haar erfgenamen te benoemen de kinderen van mijn broeders Cornelis en Adriaan van Rooij en de kinderen van mijn zuster Huijberdien van Rooij, in leven gehuwd geweest met Henricus van der Velden'*. Op 1 januari 1841 overlijdt weduwe Catharina van den Biggelaar-van Rooij.

In 1847 wordt het huis Duijnendaal gekocht door de broers Edmond Georges de Hartitzsch, ontvanger der Belastingen te Aarle Rixtel en Williames Georges de Hartitzsch, luitenant bij de Grenadiers in Den Haag. Het huis gaat bewoond worden door hun ouders Ludwig George von Hartitzsch, gepensioneerd kapitein en Sidonie Colette Charlotte Ghislaine vicomtesse de Blois

Compilatie van twee foto's. links de achterkant van Huize Duijnendaal (ong. 1900) en rechts het kanunnikenhuisje (ong. 2012)

Williames de Hartitzsch

Edmond Georg de Hartitzsch

d'Arondeau. Het geheel bestaat dan uit twee huizen met erf, een moestuin en een weiland. Direct na de aankoop krijgt timmerman A.F. Klaassen op 27 november 1847 de opdracht het huis te verbouwen. Daartoe wordt het huis, dat rechts van de hoofdbouw staat, afgebroken en met de nog goede overgebleven stenen en

hout wordt de hoofdbouw verbouwd. Op 12 augustus 1848 wordt de laatste termijn betaald voor de verbouwing. Hiermee is de verbouwing dus gereed. Na het overlijden van Williames de Hartitzsch, in 1871, hij overleed kinderloos, wordt het huis eigendom van zijn broer Edmond George de Hartitzsch en van zijn moeder Sidonie Colette vicomtesse de Blois d'Arondeau. In 1881 wordt het huis nogmaals verbouwd. Als in 1883 Edmond Georg de Hartitzsch overlijdt, erven zijn 5 dochters de helft van het huis. De dochters zijn dan samen met hun grootmoeder eigenaar van Huize Duinendaal. In 1885 sterft Charlotte Marie de Hartitzsch, een van de 5 dochters van Edmond George. En als op 11 maart 1888 grootmoeder Sidonie Colette vicomtesse de Blois d'Arondeau overlijdt, blijven de 4 (klein)dochters als enige erfgenamen over. Deze vier dochters verkopen het huis op 4 september 1893 voor een bedrag van 5000 gulden aan de Rooms Katholieke kerk St. Petrus. In 1893/1894 wordt het huis als schoolgebouw in gebruik genomen. In 1898 wordt de school uitgebreid, waarna in 1903 de sloop van Huize Duinendaal een einde maakt aan het bijna 250 jaar oude pand, dat 165 jaar Huize Duinendaal genoemd werd. De naam Duinendaal leeft in Boxtel niet alleen voort in een straatnaam. Duinendaal is een begrip in Boxtel

Een schilderij van Johannes Janson (1729-1784) waarop rechts van de kerk het grote huis van Von Hartitzsch staat.

Kalksheuvel

Misleidende toponiemen weerspiegeld in straatnamen, deel 4

toponiemen of veldnamen die niet helemaal zijn wat ze lijken te zijn!

Door Wim Veekens

Foto: Ruud van Nooijen

In de Nieuwsbrief van mei, september en november heb ik achtereenvolgens de 'vervormde' namen, Glasvenseweg (Roond), De Schoonberg (Gemonde) en Korte Steeg (Lennisheuvel) besproken. In deze aflevering bespreek ik de naam Kalksheuvel (Tongeren). De straatnaam Kalksheuvel is in januari 1949 ingevoerd. Kalksheuvel ligt tussen de Kapelweg en de Kempsegeweg.

De naam *Kalksheuvel* is naamkundig gezien een heel jonge naam. De twee oudste vormen van deze naam in mijn toponiemenbestand dateren van 1915 en 1925 en komen uit het Notariële Archief van Boxtel. In deze jaren is er sprake is van een stuk land met 'rogge staande ter plaatse *Kalksheuvel*'. In 1925 wordt daarbij aangegeven dat het roggeperceel bij het huis van landbouwer Willem Couwenberg ligt.

Uit de reeks oudere attestaties (vermeldingen) blijkt dat *Kalksheuvel* een verschrijving is van *Kalfsheuvel*. Evert Meijs heeft in zijn straatnamenboek uit 1989 al op deze 'volksetymologische' wijziging gewezen. We beginnen met enkele attestaties uit Boxtelse schouwboeken. In deze boeken doen 'gemeente-inspecteurs' verslag van

de toestand van de wegen van Boxtel, waarbij niet alleen ingezetenen, maar ook instanties vaak de opdracht krijgen om de wegen beter te onderhouden of begaarder te maken. Wie zich niet aan de schouwregels houdt kan een geldboete krijgen. In 1799 moet een aangrenzende aan 'de *Kalfsheuvel bij den Handwijzer*' hout uit de weg ruimen, aldus de schouw over de straten van Tongeren, Roond, Luissel en een gedeelte van Breukelen. In 1751 tijdens de grote schouw van alle wegen en straten binnen de Baronie van Boxtel krijgt 'de gemeente van Tongeren' de opdracht om 'aan de *Kalfsheuvel* een hoop aarde in de Herbaan te slegten' [= effen of vlak maken, ongelijkheden in de grond wegemen].

Nu volgt een aantal oudere vermeldingen met *Kalfsheuvel* en ook *Kalversheuvel* uit de Schepenbank van Boxtel, in aflopende tijdsvolgorde en in gestandaardiseerd Nederlands. Te beginnen met 1698: 'een hek of paal in de gemene [= openbare] straat lopende van *den Kalfsheuvel* naar de Tongerse Akkers'; 1623: 'een schaapskooi ter plaatse genaamd *aenden Calffhovell*, strekkende tot op de gemeente [= gemeenschappelijke heide]

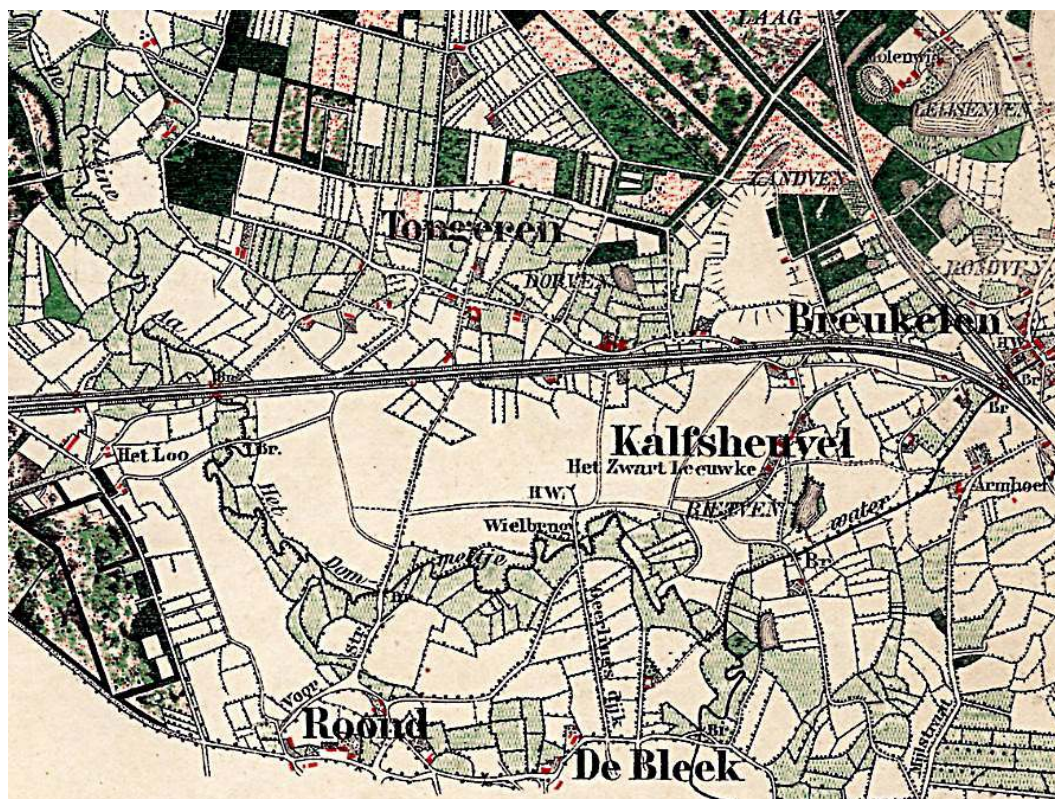

Foto: Ruud van Nooijen

van Selissen'; 1539: 'huis, hof en hofstad met een akker tot Tongeren aan *den kalvershoevel*, gelegen aan de gemeente van Selissen'; 1532: 'land geheten *die kerck brake* gelegen aan *den kalvers hoevel*, strekkende aan de gemene straat'; 1528: 'huis, hof en hofstad tot Tongeren aan *den calvershoevel*'; 1512: 'huis, hof en hofstad gelegen tot Tongeren aan *den calfs hoevel*'; 1495: 'stuk land gelegen tot aan *den kalfshoevell*, geheten *die kerckbrake*, strekkende aan de gemeente geheten *den kalfshoevel*'; 1489: 'drie lopenzaad land [= bijna een halve hectare], geheten *die kerckbrake* gelegen [ten] brukelen aan *den calfs hovel*.'

Bij de kadastrale indeling van 1832 viel Kalksheuvel onder het kadastrale gebied Veldakkers (nr. 293 t/m 354).

Even een paar taal- en naamkundige beschouwingen. De verhouding *kalfs-* (in *Kalksheuvel*) en *kalver-* (in *Kalverheuvel*) is te vergelijken met die van *runds* en *runder* in respectievelijk *rundsvlees* en *rundervlees*. Een overeenkomende ontwikkeling heeft zich voorgedaan in de oude Luisselse veldnaam *Kalsbraak*, met als oude vormen *die calfs brake* uit het jaar 1396 en *die kalver brake* uit 1533. Volgens Schönfeld (1980/1950) verwijzen namen met *dier + weide* [en andere grondwoorden] vaak naar de oude gewoonte de dieren soort bij soort, 'hoorn met hoorn', te laten grazen op afzonderlijke graas- of weidegronden, zoals blijkt uit het voorkomen van koeweiden, paarden- of paardswelden, varkensweiden en schapen- of schaapswelden. Het woord *heuvel* staat voor een geringe verhoging in een terrein. *Kalfsheuvel* betekent zoveel als een iets hoger gelegen terrein waar (alleen maar) kalveren grazen. Overigens, er kwamen onder Boxtel nogal wat *kalver*-toponiemen voor. Denk aan *Kalverdries* onder Heult, Munsel, Kleinderliempde en Tongeren, *Kalverdrieske* onder Onrooi, *Kalvereeuwsel* onder Munsel en Kleinderliempde, en *Kalverheiveld* onder Lennisheuvel. Tot besluit kan men andermaal zeggen hoe belangrijk het is om bij verklaringen van toponiemen rekening te houden met oude(re) naamsvormen. Zonder deze vormen wordt de verklaring van een naam minder betrouwbaar!

Gregoriuskapel in Boxtel

Door Hanneke van der Eerden

De verbindingsweg tussen restaurant De Koetsier en de Liempdseweg heet Goorestraat. Meestal heeft Goor de betekenis van slecht, laaggelegen gebied, maar hier schuilt een heel andere betekenis. Al in de zestiende eeuw wordt deze weg als Gorispad of Gregoorspad omschreven. De naam verwijst naar een kapel aan de Liempdseweg, die is toegewijd aan de Heilige Gregorius of Sint Goris. Wie is deze heilige? En waarom wordt hij patroonheilige van een Boxtelse kapel?

Gregorius de Grote wordt rond 540 geboren uit adellijke ouders, die hem een deugdelijke opvoeding geven. Gregorius, wat de waakzame betekent, wordt consul en gouverneur in Rome. Hij kiest voor een zeer sobere levensstijl en na zijn vaders dood laat hij van zijn erfdeel zes kloosters bouwen. Van het paleis in Rome, een familiebezit, maakt hij een Benedictijnerklooster. Zijn diplomatiek talent valt op en daarom zendt de paus hem als gezant naar het keizerlijk hof in Byzantium. Na terugkeer wordt hij pauselijk raadgever en wordt in 590 zelf tot paus gekozen en weet door zijn wijsheid het volk aan zich te binden. Hij zet zich in voor de armen, voor het kloosterleven en voor verbetering van het kerkelijk recht. Om het geloof te verspreiden stuurt hij 40 monniken op missie naar Engeland. Verder stimuleert hij de kerkelijke muziek, die nog steeds bekend staat als het Gregoriaans en hem tot patroonheilige van de koorzangers maakt. Aan hem danken we ook de huidige Gregoriaanse kalender. Hij sterft 12 maart 604. Meestal wordt Gregorius afgebeeld als paus met een tiara en staf, de duif en het boek symboliseren de Heilige Geest en zijn wijsheid.

Paus Gregorius wordt in verband gebracht met het twijfelen aan de transsubstantiatie, de verandering van brood en wijn in het lichaam en bloed van Christus, dat tijdens de Eucharistieviering plaatsvindt. In de late middeleeuwen beelden kunstenaars veelvuldig de Gregoriusmis uit, een allegorische voorstelling waarbij de lijddende Christus tijdens de eucharistieviering aan de twijfelende paus Gregorius verschijnt. Er is in die tijd een

duidelijke parallel tussen de Gregoriusmis en de opkomst van het bloedwonder, waarbij rode bloedvlekken achterblijven na het omstoten van de kelk met witte wijn. Denk daarbij aan Boxtel, Boxmeer en Brugge. Dat maakt de Gregoriusmis in de late middeleeuwen zeer geliefd, waarbij het niet zozeer gaat om de verering van Gregorius, dan wel om het verdienen van aflaten. Hiermee kan de straf voor zonden afgekocht worden, waardoor de tijd in het vagevuur verkort wordt. Een aflat kan verdiend worden door veel bidden, goede werken, een pelgrimage, of door het kopen van een aflatbrief. Door de opkomende populariteit van bloedwonderen wenden de heren van Boxtel al hun kerkelijke contacten aan om het Boxtelse bloedwonder door de paus geldig te laten verklaren. Die goedkeuring ontvangen ze in 1380, met als gevolg een grote aanloop van pelgrims, die voor de nodige inkomsten zorgen en daarmee de uitbouw en verfraaiing van de Sint-Petruskerk mogelijk maken.

Behalve deze parochiekerk worden in de late middeleeuwen in de verder van het centrum gelegen buurtschappen kapellen gebouwd. Zo wordt in de buurtschap Kleinderliempde een kapel gebouwd op grond van de heren van Boxtel. Hierdoor krijgen zij het voorrecht kerkelijke personen te benoemen en inkomsten te verwerven. Daarom kiezen ze als patroonheilige van de nieuwe kapel de nauw aan het bloedwonder verwante heilige Gregorius. De oudste vermelding van de kapel is gevon-

buurtschap van Kleinderliempde, die de kapel als woonruimte voor armen en behoeftigen gaat gebruiken. Hierdoor verdwijnt de naam Gregoriuskapel, men spreekt dan nog over het 'kapelleke'. De plaats van het altaar wordt ingeruild door een bedstee. In 1924 verkoopt de buurtschap van Kleinderliempde het 'kapelleke' voor slechts 60 cent registratiegeld aan de toenmalige bewoner Frans Van Dun, die hier een winkeltje in 'bromolie' ofwel petroleum runt. Het schilderachtige kapelleke wordt in de eerste helft van de vorige eeuw meermaals door de Boxtelse kunstenaar Pierre Janssen vereeuwigd.

den in 1471. Dit kan verband houden met de komst van de Kartuziers, die in 1468 twee hoeven in Kleinderliempde in eigendom krijgen van Arnt en Elisabeth Stammelaert en hun zoon Henricus, die kruisheer is in de Keulse Dom. De Kartuziers kopen in 1507 nog een klein naastgelegen pand erbij. Deze drie hoeven behoren tot het *Goed ten Eijnde* en zijn de huidige boerderijen aan de Goorestraat 1-3-5. De kapel staat op korte afstand van deze bezittingen. In de wintermaanden kunnen de bewoners bij hoog water niet naar de Sint Petruskerk en bewijst de kapel haar bestaansrecht door de dagelijks opgedragen missen voor het zielenheil van de buurt.

Na de oudste vermelding van de kapel in 1471 wordt deze regelmatig beschreven in de Boxtelse schepenbankarchieven. In 1535 moet Peter Aerts een afkoopson betalen voor de doodslag die plaats heeft bij *de Gregoriskapel*. Zo krijgt Adriaan, de onwettige zoon van de Boxtelse heer Philips van Horne, in 1558 een stuk grond bij *de kapel van Sint Gregoris in Kleinderliempde*. In 1646 staat genoteerd dat de kapelmeesters van de *Sint Gregoriskapel* een jaarlijkse rente van 8 gulden ontvangen. Frederik Hendrik neemt in 1629 Den Bosch in, waarmee de Meierij van 's-Hertogenbosch onder het bewind komt van de Hollandse Staten-Generaal. Dit heeft grote gevolgen voor de vrije beoefening van het katholieke geloof. Na de vrede van Munster in 1648 wordt de Gregoriuskapel, evenals de Sint Petruskerk, aan de katholieke eredienst onttrokken. De kapel wordt niet afgebroken, zoals met veel andere kapellen gebeurt, maar in gebruik gegeven aan de

De gemeente Boxtel verklaart in 1958 het eeuwenoude 'kapelleke' onbewoonbaar, hetgeen bewoner Frans van Dun verplicht om op korte termijn het pand te verlaten. Zijn oude dag slijt hij daarna bij de zusters op Duinendaal en de bouwvallige woonkapel komt in hetzelfde jaar in de openbare verkoop. Martina van der Eerden is de hoogste bieder, zij koopt het voor 1400 gulden ten gunste van haar neven Just en Cor. Wel spant Martina nog een rechtszaak aan tegen Frans van Dun, die onrechtmatig haar bomen heeft gekapt bij het kapelleke en hij wordt veroordeeld tot betaling van 354 gulden. Het leegstaande pand raakt verder in verval en in 1962 wordt het historisch unieke 'kapelleke' afgebroken. Initiatieven om tot een wederopbouw van de woonkapel aan de Liempdseweg te komen zijn tot op heden gestrand.

Ius Resistendi en de Heerlijkheid Boxtel

Door Ruud van Nooijen

Ius resistendi of recht van opstand.

Vanaf het begin der mensheid bestaat er weerstand tegen macht die wordt gebruikt op een wijze dat anderen er last van hebben. Staatsrechtsfilosofen hebben er over geschreven teneinde het begrip te definiëren en er rechtvaardigingsgronden (justificatie of deductie) voor te omschrijven. Religie speelt, zoals we verderop nog zullen zien, in dit machtsspel een belangrijke rol. Iemand die dat heel goed door heeft is Wladimir Poetin, die zich gedraagt als maecenas van de Russisch-orthodoxe kerk. Het recht van opstand kennen we in passieve vorm, bijvoorbeeld burgerlijke ongehoorzaamheid of demonstreren. In actieve vorm als opstand, burgeroorlog, revolutie. Een keizerrijk omvattend probleem ontmoet keizer Karel V die in zijn uitgestrekte, Heilige Roomse Rijk steeds meer te maken krijgt met de opkomst van het protestantisme. Keizer Karel V tracht de lieve vrede te bewaren. Dat wordt de Vrede van Augsburg in 1555. Vanaf dan geldt het principe **Cujus regio, eius religio**: wiens gebied, diens religie. De regerend vorst bepaalt welke religie(s) in zijn gebied zijn geaccepteerd. Een deel van zijn rijk gaat naar zijn zoon Filips, die als koning van Spanje tevens de Nederlanden krijgt toebedeeld en bepaalt dat uitsluitend het katholieke geloof is toegestaan. Protestantse ketteren worden fel vervolgd.

Keizer Karel V

In het vervolg van dit artikel bekijken we het verschijnsel recht van opstand met betrekking tot de situatie van de heerlijkheid Boxtel. Van oudsher is de heer van Boxtel verantwoordig verschuldigd aan de keizer van het Heilige Roomse Rijk. In Brabant is het de hertog die tevens probeert zijn gezag uit te breiden. Boxtel tracht beiden te vriend te houden. Door de eeuwen heen wordt de band met de keizer steeds vager. Als in 1648 met de Vrede van Münster, Brabant en de rechten van de hertog van Brabant, dan koning Filip IV van Spanje, geheel onder controle van de Staten-Generaal komt, probeert de heer van Boxtel zich nog te beroepen op een status aparte (vergelijk Megen, Bokhoven, Boxmeer, Gemert, Ravenstein), doch de Staten-Generaal

trappen daar niet in. Wijlen pater Hans de Visser beschrijft dit treffend in zijn boek **Boxtel, een heerlijkheid tussen twee heren**. Gevolg is dan dat de heer weliswaar zijn stoffelijke eigendommen behoudt, doch de eigenlijke of honorabele heerlijke rechten, waaronder benoemingsrecht, niet langer kan doen gelden (Politieke Reformatie). Zelfs zijn recht tot benoeming van een rentmeester raakt hij bij apart plakkaat kwijt.

Jan II van Horne (1531-1606)

komt in 1554 op Stapelen wonen, hoewel katholiek, is hij een medestander van prins Willem van Oranje. Koning Filips II van Spanje is veel geld kwijt aan zijn oorlogen en heeft dringend geld nodig. Voor dit doel geeft hij in 1559 Esch in leen aan

Willem van Oranje

Jan II van Horne.

Wegens diens steun aan het streven naar een mildere behandeling van protestanten door prins Willem van Oranje, ontnemt Filips II van Spanje in 1578 alle bezittingen van Jan II van Horne: Boxtel, Liempde en Esch. Als op 5 juni 1568 op de Grote Markt in Brussel de graven Van Horne en Van Egmond worden onthoofd, had daar ook prins Willem van Oranje bij moeten zijn. Deze had echter bijtijds onraad geroken en was gevluht naar Duitsland. Op zijn vlucht, april 1567, overnacht hij op Kasteel Stapelen. Ook Jan II van Horne moet vluchten en doet dat naar Kleef, waar hij overgaat tot het protestantisme.

In 1580 krijgt Gerard van Horne, katholiek gebleven zoon van Jan II, de Buxtelse bezittingen van zijn vader wederom in leen van Filips II. De strijd voor onafhankelijkheid van de Spaanse koning gaat voort. Het leidt in 1581 tot het Plakkaat van Verlatinghe, gebaseerd op een door pensionaris Vrancken van Gouda opgestelde deductie: de macht berust niet bij de soeverein vorst, doch bij de steden en de edelen. In 1588 ontstaat aldus

de Republiek der 7 Verenigde Nederlanden. Hier doet zich het bewijs voor dat macht corrumpert. De Nederlands Gereformeerde (ware religie) bovenlaag der bevolking, die zich na lange strijd zèlf ontworstelde aan katholieke onderdrukking, heeft zoveel macht gekregen dat zij andere denominaties ernstig hindert in hun geloofsbeleving. Brabant heet voortaan Staats-Brabant en is niet vertegenwoordigd in de landsregering: het gewest wordt bestuurd door Staten-Generaal en Raad van State. Het vrijwel geheel katholiek gebleven Brabant mag geen eigen (dorps)bestuurders meer leveren of openbare ambten vervullen. Geloofsbeleving gaat ondergronds: schuurkerken. Deze situatie zal voortduren tot aan de komst van de Fransen in 1794.

Dan breekt tussen globaal 1780-1787 de patriotentijd aan. Patriotten baseren hun ideeën op de denkbeelden der filosofen van de Verlichting, waaronder vrijheid van godsdienst, twijfel aan het door god gegeven gezag aan de koning of vorst, volksvertegenwoordiging, bevorderen wetenschap en uitwisseling van intellectuele ideeën. De Amerikaanse Revolutie is voor hen een

Prins Frederick III van Salm-Kyrbourg

voorbeeld. Prominente Boxtelse patriotten zijn Hendrik Verhees, kapelaan Adrianus van Hoeck en kruidenier Wilhelmus van Son. Het land staat dan onder leiding van de, bestuurlijk zwakke, stadhouder Willem V. Kort erna, medio 1795 ontstaat de Bataafse Republiek, met een begin van democratie en een grondwet: de Staatsregeling van 1798.

Voor het zover is, nog even terug naar de patriotentijd en de, bedenkelijke, rol die de laatste heer van Boxtel daarbij speelt. Deze heer is prins Frederik II van Salm-Kyrbourg (1745-1794), ook bekend onder de naam Rijngraaf van Salm. Hij is opgegroeid aan het Franse hof, waar hij protegé is van Marie-Antoinette. Hij verkeert in constant geldgebrek door de geldverslindende bouw van zijn Hôtel de Salm in Parijs. Op verzoek van de Staten-Generaal formeert hij medio 1784 een contingent **Ligte Troupes**, naar Pruisisch voorbeeld, een legeronderdeel beter bekend onder de naam **Legioen van Salm**. Van de cavaleristen uit zijn legioen, stamt het hedendaags cavalerieregiment **Huzaren van Boreel**. Als in 1786 de Staten van Holland patriots worden, komt het Legioen van Salm eveneens in patriotse dienst. Zijn legioen doet op 26 juli 1787 nog een mislukte aanval op

paleis Soestdijk, dan eigendom van stadhouder Willem V. Diezelfde maand brengt hij zijn laatste bezoek aan zijn baronie van Boxtel en verlangt daarbij een bienvenuegeld van 800 gulden.

Bij de geruchten over de nadering van Pruisische troepen zomer 1787, probeert de Rijngraaf van Salm het oppercommando over een eventuele oorlog met de republiek te verwerven. Daarbij biedt hij zijn heerlijkheid Boxtel aan om te dienen als hoofdkwartier. Omdat men hem – terecht – niet geheel vertrouwd, krijgt hij slechts een deelcommando: hij moet de stad Utrecht gaan verdedigen. Hij komt echter tot de conclusie dat zulks niet goed mogelijk is en wil zich richten op de verdediging van Amsterdam. Op dat moment is hij een periode zoek en blijkt nadien te zijn vertrokken naar het Duitse Jever, waar zijn broer woont. De Staten-Generaal ontslaan hem en verbannen hem voorgoed uit de Republiek. In 1788 wordt het legioen opgeheven. November dat jaar ontstaat onder meer in 's-Hertogenbosch een hevig oproer tegen orangisten. De orangistische regent mr. Willem van Ackersdijk, bevriend met Hendrik Verhees, moet met zijn gezin zijn Bossche woning ontvluchten en wordt door Verhees in Boxtel opgevangen.

De Rijngraaf van Salm. Prins Frederik II van Salm-Kyrbourg of baron van Boxtel en heer van Liempde, teruggekeerd naar Frankrijk, verliest het hoofd onder de guillotine in Parijs op 23 juli 1794, tezamen met zijn vriend Alexandre de Beauharnais, die minnaar is van Amalie Zephyrine van Salm-Kyrbourg, zus van prins Frederik II. De ex-vrouw van Alexandre de Beauharnais wordt kort erna de vrouw van Napoleon Bonaparte en gaat de geschiedenis in als keizerin Josephine. Haar dochter Hortense wordt echtgenote van koning Lodewijk Napoleon van Holland en is bekend onder de naam koningin Hortense.

Zondag 14 en maandag 15 september 1794 woedt, in het kader van de Eerste Coalitieoorlog, de Slag bij Boxtel, als Franse troepen slaags raken met een coalitie van legereenheden uit Engeland, Hessen en Hannover. Patriottengeneraal Daendels nadert Boxtel dan via de steenweg uit richting Best. Zijn soldaten zien kans geïmproviseerd de Dommel over te steken en bij Stapelen drie bataljons Hessen te verrassen en krijgsgevangen te nemen. Kort nadien ontstaat, zoals hiervoor reeds opgemerkt, de Bataafse Republiek. Medio 1816 wordt de heerlijkheid Boxtel verkocht. Als stuiptrekking van het Ancien Régime vindt er dan nog enig touwtrekken plaats door achtereenvolgende eigenaren van de voormalige heerlijkheid Boxtel om inmiddels afgeschafte oude heerlijke rechten: het collatierecht (baron de Sennerclens de Grancy) en het jachtrecht (Gerardus Boogaers).

Indien onbestelbaar:
De Houtbreker 23, 5283 ME Boxtel

U wilt een stukje schrijven!

U mag zelf ook kopij aanleveren voor een van de volgende nieuwsbrieven. Lever uw tekst aan als Word-bestand en voeg daar eventuele foto's bij.

Colofon

WEBSITE: www.heemkundeboxtel.nl

BEELDBANK: www.beeldbankboxtel.nl

FACEBOOK: www.facebook.com/heemkundeboxtel

VOORZITTER:

Henk van Beers

E-mail: voorzitter@heemkundeboxtel.nl

PENNINGMEESTER:

Nellie van den Brandt-Boselie

E-mail: penningmeester@heemkundeboxtel.nl

Rek.nr.: NL79 RABO 0128712880

t.n.v. Heemkundekring Boxtel

SECRETARIS EN LEDENADMINISTRATIE:

Christ van Eekelen

De Houtbreker 23

5283 ME Boxtel

Telefoon: 0411-675818

E-mail: secretaris@heemkundeboxtel.nl

REDACTIE:

Christ van Eekelen

Hanneke van der Eerden

E-mail: redactie@heemkundeboxtel.nl

De beeldbank

www.beeldbankboxtel.nl groeit maar door. Meer dan 43.000 foto's van Boxtel zijn er te bewonderen. Zo'n 13.000 foto's hiervan komen uit het archief van de stichting Brabants Centrum.

Steeds meer heemkundeleden komen er achter dat ze zelf thuis ook nog een 'goudmijntje' hebben in een oude schoenendoos. Het zou fijn zijn als ook u die oude foto's zou willen delen met de beeldbank, waardoor ze voor de eeuwigheid bewaard blijven. Neem hiervoor contact op met: foto@heemkundeboxtel.nl of bel de secretaris.

Knippenbergprijs

En weer werd de uitreiking van de Knippenbergpenning afgelast. In 2018 won Heemkunde Boxtel deze prestigieuze tweejarige prijs. In 2020 werd de uitreiking door Heemkunde Boxtel georganiseerd in het gemeentehuis van Boxtel. Door coronamaatregelen ging die uitreiking niet door. De uitreiking werd verschoven naar 13 november 2021. Voor de tweede keer moest wegens corona de uitreiking afgelast worden. De prijzen zijn bij de winnaars thuis uitgereikt. De prijs is gewonnen door Markdal Ulvenhout.

Jaaroverzicht Heemkunde Boxtel 2022*

10 januari	lezing Winterfeesten door Ineke Strouken
17 februari	lezing Kunst of Kliko door Cees en Anneke Prinsen
17 maart	Jaarvergadering en uitreiking Heemkundepluim
21 april	lezing Emancipatie van Brabant door Cees Slegers
17 september	Open Monumentendag
22 september	lezing, onderwerp nog onbekend
24 september	Grote excursie
20 oktober	lezing, onderwerp nog onbekend
24 november	lezing, onderwerp nog onbekend

* Alles onder voorbehoud en met inachtneming van de coronamaatregelen